

Revoluția română din 1989 a fost o temă relativ populară în literatură istorică, politică și sociologică a ultimelor două decenii și jumătate. Totodată, perioada de început a schimbării de regim a devenit unul dintre subiectele principale ale dezbaterilor politice lansate imediat după evenimentele din decembrie.

În 2010, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale a lansat cercetarea evenimentelor din 1989 din perspectiva comunităților minoritare. Cercetarea a fost finalizată prin redactarea celor 12 studii de caz cuprinse în acest volum. Scopul a fost documentarea, prezentarea și interpretarea, cu mijloacele adecvate de care dispune profesia de istoric, a unei fațete mai puțin cunoscute a schimbării de regim din România, a rolului și a autoorganizării minorităților/maghiarilor. Intenția nedisimulată a coordonatorilor cercetării, care sunt în același timp și editorii volumului, este ca prin aceste studii să prezinte naratiunea (științifică) proprie minorității maghiare din România și astfel să integreze acest discurs în literatura istoriografică de limba română. În același timp, cercetarea are și un caracter inovativ, pentru că introduce un element nou în studiul fenomenului. În comparație cu alte interpretări ale evenimentelor din 1989, care sunt formulate pornind de la centru, de sus și din perspectiva dominantă a națiunii titulare, cercetarea și interpretările noastre din acest volum se concentrează asupra întâmplărilor din provincie și abordează procesul schimbării de regim la nivel local.

PRIMELE FORME DE AUTOORGANIZARE A MAGHIARILOR DIN ROMÂNIA: 1989–1990

Editori:
Nándor Bárdi • Attila Gidó • Csaba Zoltán Novák

PRIMELE FORME DE AUTOORGANIZARE A MAGHIARILOR DIN ROMÂNIA: 1989–1990

Nándor Bárdi – Attila Gidó – Csaba Zoltán Novák
(editori)

Primele forme de autoorganizare a maghiarilor din România:
1989–1990

DOCUMENTA ET STUDIA MINORITATUM

Coordonatori serie:

Horváth István
Iulia Hossu

Nándor Bárdi – Attila Gidó – Csaba Zoltán Novák
(editori)

**Primele forme de autoorganizare
a maghiarilor din România:
1989–1990**

Institutul pentru Studierea Problemelor
Minorităților Naționale

Cluj-Napoca, 2014

Lector:

József Lőrincz, lector universitar UBB, Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Primele forme de autoorganizare a maghiarilor din România :

1989-1990 / Nándor Bárdi, Attila Gidó, Csaba Novák Zoltán (ed.). -

Cluj-Napoca : Editura Institutului pentru Studierea

Problemelor Minorităților Naționale, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-8377-32-2

I. Bárdi Nándor (ed.)

II. Gidó Attila (ed.)

III. Novák, Csaba Zoltán (ed.)

323.1(=511.141)(498)"1989/1990"

Corectură: Anca Sârbu

Traducere: Kozák Gyula, Rigán Lóránd, Szenkovics Dezső, Szenkovics Enikő

Design și copertă: Szentes Zágon

Tehnoredactare: Sütő Ferenc - Tipoteka Labs

Tipar: IDEA Design + Print

© Imaginea de pe copertă: Demonstrație pentru școli cu predare în limba maghiară.
Târgu Secuiesc, 10 februarie 1990. Proprietatea lui Albert Égető.

© Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale

Opiniile exprimate în textul de față aparțin autorilor și ele nu reflectă în mod obligatoriu punctul de vedere al ISPMN și al Guvernului României.

CUPRINS

INTRODUCERE	7
Un nou început. Schimbarea de regim și maghiarii din România	9
 BANAT, CRIȘANA ȘI MARAMUREȘ	 17
Tibor Toró – Tamás-Zoltán Toró Autoorganizarea politică a comunității maghiare din Timișoara în urma evenimentelor din 1989	 19
Attila Lehoczky Rolul minorităților naționale în Revoluția Română din 1989 și în procesul de autoorganizare din perioada următoare – cazul Aradului	 61
Hajnal Tavaszi Revoluția din 1989 la Oradea	 83
Tamás Sárándi „... aici nu este vorba despre politică, ci despre naționalism” Evenimentele din 1989–1990 la Satu Mare	 109
Zsolt Ákosi Schimbarea de regim la Sighetu Marmăției	 159
 TRANSILVANIA ISTORICĂ	 175
János Fodor Evenimentele schimbării de regim din Cluj-Napoca. Decembrie 1989 – mai 1990	 177
Csaba Zoltán Novák Revoluție și schimbare de regim la Târgu-Mureș	 215
Albert Forró Evenimentele din Miercurea Ciuc legate de Revoluția din 1989	 263

Csaba Gidó	
Momentele schimbării.	
Schimbare de regim în Odorheiu Secuiesc, 16 decembrie 1989 – 10 mai 1990	311
István Sólyom	
Un oraș mic în revoluție. Gheorgheni și evenimentele schimbării de regim	337
Botond Nagy	
Șase luni furtunoase în centrul regiunii Trei Scaune, decembrie 1989 – mai 1990	353
András Tóth-Bartos	
Schimbare de regim și autoorganizarea comunității maghiare din Târgu Secuiesc (decembrie 1989 – mai 1990)	387
Index	411
Rezumat	433
Abstract	437

Un nou început. Schimbarea de regim și maghiarii din România

Revoluția română din 1989 este o temă relativ populară în literatura istorică, politică și sociologică a ultimelor două decenii și jumătate. Totodată, perioada de început a schimbării de regim a devenit unul dintre subiectele principale ale dezbatărilor politice lansate imediat după evenimentele din decembrie. În primii ani după revoluție, informațiile despre revoluție au circulat mai ales sub forma memoriilor actorilor care au participat direct la întâmplările din această perioadă. Aceste memorii au fost întregite de sursele adunate tot de participanți și de interviurile realizate cu ei.¹ Cu timpul orizontul s-a lărgit și în consecință au apărut lucrări și analize contradictorii, adesea aflate în dezacord profund și câteodată articulate din perspectiva politicii actuale. Sub egida *Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989*, înființat în 2004 la inițiativa Senatului, în ultimii zece ani au apărut o serie de lucrări de calitate profesională variabilă.² Cercetătorii Institutului au elaborat mai multe lucrări fundamentale necesare pentru studierea și analiza evenimentelor. Astfel au fost publicate cronologii, volume de surse și documente, lexicoane.³ Dintre volumele publicate merită menționată lucrarea lui Alesandru Duțu, o cronologie despre revoluție, în care autorul discută evenimentele din perioada 15–22 decembrie cu o precizie la nivelul orelor, ca să oferim doar un exemplu din această publicație.⁴ Publicarea stenogramelor redactate pe parcursul activității Consiliului Provizoriu de Uniune Națională este o altă sursă importantă pentru reconstruirea și analiza istorică a schimbării de regim. La fel de importante sunt și transcrierile proceselor derulate după revoluție.⁵ Institutul editează și publică două reviste, *Clio 1989* și *Caietele Revoluției*, în care au fost publicate mai multe surse despre revoluție și despre schimbarea de regim și câteva

- 1 Silviu Brucan: *Generația irosită. Memorii*. Editurile Univers și Calistrat Hogaș, București, 1992, Costache Codrescu (coord.): *Armata română în revoluția din decembrie 1989*. Institutul de Istorie și Teorie Militară, București, 1994, Ioan Judea: *Cumpăna lui martie. Val și ură*. Editura Tipomur, Târgu-Mureș, 1991, *De la regimul comunist la regimul Iliescu. Virgil Măgureanu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu*. RAO, București, 2008, Sergiu Nicolaescu: *Revoluția, începutul adevărului*. Editura Topaz, București, 1995.
- 2 Claudiu Iordache, directorul Institutului, este unul dintre liderii revoluției din Timișoara, iar președintele Colegiului Național este Ion Iliescu. Pentru detalii despre istoria și activitatea institutului: <http://irrd.ro/>.
- 3 De exemplu: Gheorghe Sbărnă (coord.): *Revoluția Română din decembrie 1989. Locuri, date, fapte*. Mic dicționar. Editura Mega, Cluj-Napoca, 2009.
- 4 Alesandru Duțu: *Revoluția din 1989. Cronologie*. Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2006.
- 5 Teodora Stănescu-Stanciu, Alexandru Oșca, Gheorghe Neacșu (red.): *Documente privind revoluția română din decembrie 1989. Activitatea Consiliului Provizoriu de Uniune Națională. Stenogramele ședințelor*. Vol. II (9 februarie – 10 martie 1990). Editura Mega, Cluj-Napoca, 2009, Teodora Stănescu-Stanciu, Alexandru Oșca, Gheorghe Neacșu (red.): *Documente privind revoluția română din decembrie 1989. Activitatea Consiliului Provizoriu de Uniune națională. Stenogramele ședințelor*. Vol. III (13 martie – 11 mai 1990). Editura Mega, Cluj-Napoca, 2009.

analize de istorie locală.⁶ Această perspectivă de cercetare asumată de institut a fost preluată și de alții, dând naștere, printre altele, și lucrării de sinteză a lui Ioan Scurtu în care autorul prezintă istoria revoluției române din 1989 în contextul evenimentelor și al situației internaționale.⁷

În anii 2000 au început să apară și alte tipuri de analize, lucrări de factură istoriografică în care autorii au folosit perspective profesionale și ideologice diferite de cele amintite mai sus. Aceste lucrări au ales să privească izbucnirea revoluției și procesul schimbării de regim dintr-un alt unghi, să interpreteze diferit modul în care au decurs evenimentele, a avut loc schimbarea puterii și s-a derulat procesul democratizării. Alături de lucrările care consideră că revoluția a fost de fapt o lovitură de stat,⁸ au apărut mai multe analize care, raportate la lucrările anterioare, au abordat în mod critic și dintr-o perspectivă interdisciplinară memoria⁹ revoluției, profunzimea, anvergura, funcționarea și caracterul sau natura schimbării de regim.¹⁰ Abordarea inițiată și promovată de Vladimir Tismăneanu și Stelian Tănase despre revoluția și schimbarea de regim a produs mai multe analize de factură politologică. Acestea au situat evenimentele și istoria perioadei în context internațional.¹¹

„Perspectiva exterioară”, adică cea a reprezentanților internaționali ai breslei, preocupată de analiza istorică a Europei de Est și a României secolului XX, a introdus o serie de noutăți în analiza revoluției și a schimbării de regim. Aflați în afara „presuniilor” exercitate de dezbaterile politice și ideologice, fără antecedente politice în regimul socialismului de stat din România, ei au reușit să analizeze evenimentele fără această povară a trecutului. Până în prezent Peter Siani-Davies a dat cea mai cuprinzătoare analiză a antecedentelor, a evoluției și a ecourilor revoluției române. În aceeași ordine de idei, Tom Gallagher, un bun cunoscător al situației din România, a elaborat o analiză sintetică despre procesul și dinamica schimbării de regim.¹²

Lucrările descriptive și analizele dedicate revoluției din 1989 sunt caracterizate de o perspectivă istorică particulară (de scurtă durată) și de particularități de inter-

6 De exemplu, în numărul din 2006 al *Clio 1989* a fost publicat materialul ultimei teleconferințe a lui Nicolae Ceaușescu cu conducătorii județeni. Alexandru Oșca: „Eșalonul întâi” al Partidului Comunist și incapacitatea lui de a gestiona o criză politică majoră (16–22 decembrie). În: *Clio 1989*, 2006. 1–2.

7 Ioan Scurtu: *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional*. Editura Enciclopedică, Editura IRRD, București, 2006.

8 Alex Mihai Stoenescu: *Istoria loviturilor de stat în România. „Revoluția din decembrie 1989 – o tragedie românească”*. Vol. 4/I–III, Editura RAO, București, 2012.

9 Bogdan Murgescu (coord.): *Revoluția română din decembrie 1989. Istorie și memorie*. Polirom, Iași–București, 2007.

10 Ruxandra Cesereanu: *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*. Polirom, București, 2009, Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile (ed.): *Raport final. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*. Editura Humanitas, București, 2008, Raluca Grosescu: *Traectorii de conversie politică a nomenclaturii din România. Spre o taxonomie a partidelor create de fostele elite comuniste*. În: *Elite comuniste înainte și după 1989. Anuarul Institutului de Investigarea Crimelor Comunismului în România*, 2007, vol. II.

11 Vladimir Tismăneanu (coord.): *Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor*. Polirom, București, 2005, Stelian Tănase: *Istoria căderii regimurilor comuniste. Miracolul revoluției*. Humanitas, București, 2009.

12 Peter Siani-Davies: *Revoluția română din decembrie 1989*. Humanitas, București, 2006, Tom Gallagher: *Democracy and Nationalism in Romania, 1989–1998*. Trad. Simona Ceaușu, All Educational, București, 1999, Tom Gallagher: *Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace*. Humanitas, București, 2004.

pretare și metodologice ce decurg din această perspectivă. În sfârșit, dar nu în ultimul rând, aceste analize sunt tributare unor surse particulare, unidimensionale, unilaterale. Anumite tipuri de surse nu sunt accesibile din cauza reglementărilor referitoare la documentele de arhivă din prezent sau pur și simplu au fost distruse.

Majoritatea lucrărilor menționate mai sus investighează procese naționale din perspectiva utilizată de istoria politică. Există doar un număr foarte mic de lucrări care abordează fenomenul din perspectivă locală: problemele la nivel local, autoorganizarea societății locale, respectiv rolul minorităților naționale. Evident, Timișoara, orașul în care a izbucnit revoluția, reprezintă o excepție în acest sens. Evenimentele revoluției din 1989 din Timișoara sunt tema principală a mai multor analize și cercetări istorice despre schimbarea de regim. Literatura sociologică, politică și istoriografică românească a dedicat multă atenție problemei și există o literatură memorialistică relativ bogată.¹³ Însă nu putem spune același lucru despre toate regiunile din România sau din Transilvania. Nu există prea multe lucrări cu caracter de istorie locală.¹⁴ Majoritatea publicațiilor de acest gen sunt de natură publicistică sau memorialistică. Pe de altă parte, lucrările menționate mai sus tratează într-un mod mai degrabă superficial participarea maghiarilor din Transilvania la revoluția română. Analizele dedicate situației din Timișoara tratează în mod evident și rolul jucat de László Tőkés, însă nu se apleacă asupra tentativelor de autoorganizare a maghiarilor din Timișoara. Același lucru este valabil și pentru celelalte localități în care există populație de naționalitate maghiară. Csaba Zoltán Novák analizează în studiul său relația dintre Secuime și revoluția română.¹⁵ Multe dintre descrierile conflictului interetnic din Târgu-Mureș din 1990 discută aspectele și dimensiunile locale ale revoluției și ale schimbării de regim.¹⁶ Există un volum relativ bogat de literatură memorialistică dedicată acestei problematice. Memoriile liderilor maghiari din perioada revoluției sau puținele analize sociologice și istorice abordează evenimentele epocii mai degrabă prin prisma procesului de formare a UDMR, și mai puțin din perspectiva încercărilor de autoorganizare a maghiarilor din România.¹⁷

Odată cu înființarea Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, cu sediul la Cluj-Napoca, spațiul cunoașterii științifice din Româ-

13 Alexandru Oșca: *Dincolo de Rubicon. 1989 – Timișoara – 1990*. Editura SIETCH, Craiova, 2011, Marius Mioc: *Revoluția fără mistere. Începutul revoluției române: cazul László Tőkés*. Editura Almanahul Banatului, Timișoara, 2002, László Tőkés: *Temesvár ostroma*. Hungamer, Budapest, 1990, Titus Suciu: *Lumea bună a balconului*. Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2008, Marius Mioc: *Revoluția din Timișoara așa cum a fost*. Brumar, Timișoara, 1997. Sub formă de roman: Mandics György: *Temesvári Golgota*. Vol. I–III, Interart – Püski – Szépirodalmi, Budapest, 1991.

14 Iosif Zăgrean: *Revoluționarii clujeni: mit sau realitate?* Eikon, Cluj-Napoca, 2006, Ioan Judea: *Cumpăna lui martie. Val și ură*. Editura Tipomur, Târgu-Mureș, 1991, Gheorghe Bănescu: *Demers pentru adevăr. Consemnări*. Editura Europa, 2011.

15 Csaba Zoltán Novák: *Revoluția din decembrie 1989 în județele Harghita, Covasna și Mureș*. In: *Clio 1989*, 2008. 2. 48–59.

16 Csaba Zoltán Novák – Márton László: *A szabadság terhe. Marosvásárhely, 1990. március 16–21*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2012, *Fehér Könyv. Az 1990. Március 19. és 20-i események Marosvásárhelyen*. Püski, Budapest, 1991.

17 Miklós Bakk: *Az RMDSZ, mint a romániai magyarság önmeghatározási kísérlete 1989 után*. In: *Regio*, 1999. 2. 81–116, Géza Domokos: *Esély*. Vol. I, Pallas Akadémia, Csíkszereda, 1996, Ernő Gáll: *Napló I. 1977–1990*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003, Előd Kincses: *Marosvásárhely fekete márciusa*. Püski Kiadó, Budapest, 1990, Károly Király: *Nyílt kártyákkal*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1996.

nia dispune de apariția unei forțe puternice, instituționalizate, nemaîntâlnite până atunci în domeniul cercetărilor istorice, sociologice, politice, etnografice și antropologice axate pe etnicitate. În 2010, când, la inițiativa lui Nándor Bárdi, am lansat cercetarea evenimentelor din 1989 din perspectiva comunităților maghiare, am urmărit mai multe obiective: în prima fază, cu sprijinul ISPMN, al Fundației „Jakabffy Elemér” și al Fundației „Progress”, am adunat materialul documentar despre perioada decembrie 1989 – mai 1990 din localitățile mai mari din Transilvania și am întocmit cronologia evenimentelor. Munca a fost realizată cu ajutorul tinerilor cercetători din localitățile în care s-au desfășurat cercetările. În urma acestei activități am adunat mai multe tipuri de materiale referitoare la participarea, activitățile, acțiunile maghiarilor în timpul revoluției: materiale din arhivă, copii ale surselor aflate în proprietate privată și articole de presă, reportaje, înregistrări audio și video din perioada respectivă, precum și din cea următoare. Materialul a fost colectat pentru 16 localități din Transilvania (Arad, Baia Mare, Brașov, Cluj-Napoca, Cristuru Secuiesc, Gheorgheni, Miercurea Ciuc, Odorheiu Secuiesc, Oradea, Satu Mare, Sfântu Gheorghe, Sighetu Marmatei, Târgu-Mureș, Târgu Secuiesc, Timișoara și Zalău) și din București. Pe parcursul cercetării am efectuat 82 de interviuri structurate (bazate pe un ghid de interviu comun) cu intelectuali maghiari – și într-o mai mică măsură cu intelectuali români – din localitățile respective, cu persoane care au deținut roluri de lideri în 1989 și 1990. Aceste persoane ne-au furnizat informații de context pentru înțelegerea și analiza procesului de autoorganizare a minorității maghiare în primele luni după revoluție. Colecția de documente și interviuri constituită în această cercetare se află la Centrul de documentare al Institutului din Cluj și poate fi studiată la fața locului. Cronologiile care ordonează evenimentele din viața publică din perioada noiembrie 1989 – mai 1990 din localitățile menționate, precum și ideea de bază a cercetării sunt accesibile pe pagina web a Institutului (<http://ispmn.gov.ro/page/cronologia-evenimentelor-din-1989>). Cercetarea a fost finalizată prin redactarea celor 12 studii de caz cuprinse în acest volum. Scopul nostru a fost documentarea, prezentarea și interpretarea, cu mijloacele adecvate de care dispune profesia de istoric, a unei fațete mai puțin cunoscute a schimbării de regim din România, și anume rolul și autoorganizarea minorităților/maghiarilor. Intenția nedisimulată a coordonatorilor cercetării, care sunt în același timp și editorii volumului, este ca prin aceste studii să prezinte narațiunea (științifică) proprie minorității maghiare din România și astfel să integreze acest discurs în literatura istoriografică de limba română. Motivul principal care animă o asemenea dorință este absența cvasitotală a acestui tip de demers. În același timp, cercetarea are și un caracter inovativ, pentru că introduce un element nou în studiul fenomenului. În comparație cu interpretările române ale evenimentelor din 1989, care sunt formulate pornind de la centru, de sus și din perspectiva dominantă a națiunii titulare, cercetarea și interpretările noastre din acest volum se concentrează asupra întâmplărilor din provincie și abordează procesul schimbării de regim la nivel micro. Am inclus în analiză localitățile în care populația maghiară s-a constituit într-un factor semnificativ, adică localitățile în care comunitatea maghiară avea într-o anumită măsură capacitatea de a influența evenimentele. Mai mult decât atât, în esență, în localitățile din Secuime maghiarii, care sunt majoritari în această regiune, au fost cei care au organizat nu

doar sistemul instituțional al minorității, ci și instituțiile statului și administrația locală. Aici revoluția română din 1989 a fost totodată și „revoluția maghiară”.

Considerăm că dintre toate minoritățile naționale din România, minoritatea maghiară a fost singura capabilă să joace un rol determinant în evenimentele revoluției din orașele mai importante. Înțelegem prin aceasta că doar minoritatea maghiară a avut greutatea politică, socială și demografică necesară pentru a se constitui în factor determinant în localitățile mai mari. Evident, cazul Timișoarei sau al Aradului arată că maghiarii au reușit să-și păstreze pe termen lung pozițiile obținute în 1989/1990 doar în locurile în care nu aveau statut de diasporă. Celelalte minorități din România sau din Transilvania, cum sunt, de exemplu, germanii, sârbii, bulgarii sau ucrainenii, au jucat un rol important în evenimentele din perioada revoluției în primul rând în așezările unde erau majoritari, în micile localități și în satele insignifiante chiar și la nivel regional. Dintre minoritățile reprezentate actualmente în Parlament, de fapt doar acestea patru au făcut pași concreți spre autoorganizare la sfârșitul lui decembrie 1989. Germanii au înființat la Sighișoara și la Sibiu filialele locale ale Forumului Democrat al Germanilor din România (la începutul lunii ianuarie 1990 sunt înființate filiale la Brașov, Mediaș și Timișoara), iar bulgarii din Banat și-au asumat poziții de conducere în schimbarea regimului în Deta, Dudeștii Vechi și Sînnicolau Mare. De exemplu, Frontul Salvării Naționale din Dudeștii Vechi a fost condus de etnici bulgari, deoarece bulgarii reprezentau 80% din populația totală de 4 500 de persoane a localității. Sârbii și croații au înființat în comun propria organizație în 29 decembrie 1989.¹⁸ Așadar, în afară de maghiari, mai multe minorități și-au organizat destul de rapid propria reprezentare și propriile instituții, iar mulți au obținut locuri în Consiliul Provizoriu de Uniune Națională (9 februarie – 18 iunie 1990).

Cele 12 studii sunt redactate conform unei structuri similare. Am dorit să evidențiem antecedentele prin descrierea situației populației maghiare din localitate înainte de 1989, grupările maghiare de opozanți ai regimului și sistemele de relații din aceste locuri. Considerăm că prezentarea acestor dimensiuni este importantă pentru că în decursul revoluției și în perioada imediat următoare liderii locali maghiari de mai târziu s-au afirmat chiar în aceste grupuri de intelectuali. În funcție de localitate și în acord cu greutatea politică a maghiarilor, studiile tratează și evenimentele generale din perioada revoluției, însă în fiecare caz accentul cade asupra evenimentelor importante din punctul de vedere al maghiarilor. O altă caracteristică comună a studiilor este reliefaarea relațiilor dintre liderii locali maghiari și români, a activității Vetrei Românești, abordarea rolului jucat de armată și al forțelor armate locale în organizarea administrației orășenești și județene în perioada care a urmat revoluției. Studiile tratează greutatea politică a UDMR în localitățile cu pricina, problema școlilor (învățământ cu predare în limba maghiară, crearea școlilor maghiare independente, universitatea maghiară), problema ajutoarelor (și a distribuirii lor), chestiunea schimbării elitelor, ecourile și consecințele conflictu-

18 Pentru autoorganizarea minorităților naționale vezi: Attila Gidó (ed.): *Cronologia minorităților naționale din România. Volumul 1: Albanezi, armeni, bulgari, croați, eleni, evrei, germani*. Editura ISPMN, Cluj-Napoca, 2012, *Idem: Cronologia minorităților naționale din România. Volumul 2: Macedonenii, polonezi, ruși-lipoveni, ruteni, sârbi, tătari, turci*. Editura ISPMN, Cluj-Napoca, 2013.

lui româno-maghiar de la Târgu-Mureș, precum și organizarea și desfășurarea primelor alegeri libere din mai 1990.

Sintetizând concluziile volumului, trebuie să distingem chiar de la început orașele în care maghiarii erau majoritari (Gheorgheni, Miercurea Ciuc, Odorheiu Secuiesc, Sfântu Gheorghe, Târgu Secuiesc) de cele în care erau minoritari, însă aveau un trecut când maghiarii erau majoritari sau cel puțin nu erau minoritari în sens sociologic, adică din punctul de vedere al pozițiilor sociale deținute nu se aflau în situație minoritară înainte de 1940, iar amintirea acestei condiții putea fi declanșată și actualizată în perioada revoluției și în cea următoare (Arad, Cluj-Napoca, Sighetu Marmăției, Timișoara). În afară de aceste situații, există și două orașe în care ponderea celor două populații era aproape egală, însă datorită imaginii de sine proiectate și asumate de comunitatea maghiară, aceasta se percepea ca fiind încă într-o poziție de superioritate numerică și culturală și dorea să-și proiecteze această poziție și în câmp instituțional (Târgu-Mureș, Satu Mare).

Părerile sunt împărțite în privința modului în care a fost pregătită schimbarea de regim din România sau despre forțele interne sau externe care au contribuit la această schimbare. Însă rămâne necontestat faptul că de la începutul lui ianuarie 1990, armata sau ofițeri ai armatei au fost cei care au controlat puterea locală în toată țara. Afirmația nu este valabilă pentru orașele cu populație majoritar maghiară. În orașele unde ponderile etnice erau sensibil egale sau în care minoritatea maghiară a format o comunitate instituționalizată sub umbrela UDMR, armata a avut cele mai mari probleme, pentru că a fost nevoită să se confrunte chiar cu maghiarii care au dorit să extindă mai mult cadrele democratice ale drepturilor lingvistice și de reprezentare ale minorităților naționale. Din perspectiva istoriei României, acesta este probabil cel mai important moment pentru comunitatea maghiară până la instaurarea situației din februarie-martie, când organizațiile locale ale Frontului Salvării Naționale au reușit să integreze societatea la nivel central.

Din perspectiva istoriei minorității naționale, cea mai importantă contribuție a volumului este stabilirea fără dubiu a faptului că, în ciuda diferențelor inerente apărute în memoria diferiților actori, este evident că la nivelul societății locale liderii (cei tocmai demisi din considerente de politică națională sau cei aflați încă în funcție) procesului de autoorganizare au fost directorii de întreprinderi, inginerii aflați în poziții de conducere și profesorii. Nu putem separa acest grup de rețeaua de intelectuali din apropierea lui Géza Domokos (jurnaliști, profesori, experți în cultură etc.), care forma singurul grup cu acoperire națională, cu excepția bisericilor (unde, în schimb, relațiile de încredere nu erau destul de evidente). Bineînțeles, asta nu înseamnă că aceste grupuri întrețineau relații orizontale, cel mult sporadic, însă este cert că erau integrați în grupul lui Domokos din București sau în Editura Kriterion și în redacțiile ziarelor *Előre/Romániai Magyar Szó* (Înainte/Glasul maghiarilor din România), *A Hét* (Săptămâna), *Művelődés* (Cultură).

Al patrulea element extrem de important este dat de problema dezbatelor despre nevoia de stabilitate la nivel local, indiferent dacă vorbim despre demiterea conducerii întreprinderilor, a directorilor de școală etc. sau despre înființarea școlilor cu predare în limba maghiară, utilizarea limbii sau reformarea peisajului lingvistic, respectiv despre guvernul central de la București sau despre conducerea UDMR. Aceste dezbateri locale din presa locală sau de la adunările UDMR – inimaginabil de pestrițe și de deschise până la mijlocul anilor '90 – au constituit

un soi de for al profesionalizării. Cu alte cuvinte, dezbaterile locale au contribuit la marginalizarea actorilor locali care nu se putea integra în noile structuri aflate în formare.

Analizând evenimentele locale în raport cu memoriile împărtășite, pare mult mai modest rolul ajutoarelor și al persoanelor venite din Ungaria. Însă media din Ungaria, experiența călătoriei în Ungaria după un deceniu de închidere, ideea că „cineva se gândește la noi”, „nu suntem singuri” apar cu o forță elementară. Toate acestea produc un sentiment de consolidare a comunității și fortifică identitatea minoritară confruntată cu asimetria lingvistică și politică.

În final, trebuie să menționăm ceea ce este poate cel mai important pe termen lung, sistemul articulațiilor, al rupturilor la nivel național și local, care împart perioada în discuție în 7-8 etape. Sistemul este aproximativ, diferitele etape se suprapun, de aceea trebuie să fim extrem de precauți în formulări (pentru că etapele diferă în funcție de oraș). Totuși, sistemul se construiește pe următoarele elemente: știrile despre evenimentele de la Timișoara; căderea și executarea lui Ceaușescu și implicațiile asupra puterii locale; înființarea UDMR la București și integrarea organizațiilor locale; declarația FSN despre problema naționalităților; participarea lui Károly Király și a altor politicieni maghiari la guvernare; ezitarea din partea puterii în chestiunea școlilor maghiare și a universității maghiare la sfârșitul lui ianuarie 1990; sărbătorirea zilei de 15 martie și evenimentele de la Târgu-Mureș din perioada 16 – 21 martie; formarea reprezentării politice independente a maghiarilor alături de FSN; dezbaterile strategice, fragmentarea din cadrul UDMR; alegerile libere din mai. În orice caz, evenimentele din martie din Târgu-Mureș și reacțiile la nivel național și local, venite atât din partea maghiarilor, cât și din cea a românilor, pozițiile reformulate reprezintă cel mai important punct de demarcație din toată perioada analizată în volum. Este evenimentul care, pentru maghiari și în rândul lor, a consolidat imaginea de sine a comunității ca entitate distinctă, a concretizat așteptările legate de formarea unei societăți maghiare paralele și a instituțiilor aferente și a formulat nevoia fundamentală de participare unită în sistemul politic din România. În scurt timp a devenit limpede că speranțele legate de drepturile lingvistice, egalitatea de șanse, autoguvernare la nivel local, toate acestea în contextul instaurării sistemului democratic, erau prea optimiste și că doar asigurarea drepturilor colective poate proteja minoritățile de superioritatea etno-culturală a statului național unitar. Istoria dezbaterilor și a luptelor purtate în această direcție, istoria politică a maghiarilor din România și a mișcărilor naționale este însă o altă temă, care poate constitui obiectul unui nou volum.

Editorii